RELAŢIILE MOLDOVEI CU IMPERIUL HABSBURGIC ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ALEXANDRU LĂPUŞNEANU

CZU: 94:327(436-44:498.7)"15"

Veaceslav ŞUIU

Şcoala Doctorală Ştiinţe Umaniste,
Universitatea de Stat din Moldova

MOLDOVA'S RELATIONS WITH THE HABSBURG EMPIRE DURING THE REIGN OF ALEXANDRU LĂPUŞNEANU

This article addresses the issue of the place and the role that Moldova still played during the reign of Alexandru Lăpuşneanu in the Central and Southeast European political arena. Applying the principles of a modern diplomacy, the lord of Moldova knew how to oscillate in quite complicated situations and to consolidate his throne. The balance of this first reign, also viewed through the prism of the Moldovan-Habsburg relations, demonstrates the fact that Alexandru Lăpuşneanu remains one of the important rulers in the history of Moldova, for whom political interest prevailed over ideologies that were in the past.

Keywords: *Alexandru Lăpuşneanu; the Habsburg Empire; diplomatic relations.*

Europa Centrală şi de Est de la mijlocul secolului al XVI-lea a trecut prin schimbări profunde care au marcat în linii mari întregul spaţiu european pe de o parte, iar pe de alta, au impus o proiecţie pentru perioada următoare. De aceea, nu putem înţelege procesele profunde produse pe continentul european, fără analiza detaliată a factorilor de diferite conotaţii petrecute în această perioadă. În primele decenii ale secolului al XVI-lea, se profilează tot mai clar noile direcţii de evoluţie politică. Lupta pentru supremaţie în spaţiul european va evolua spre noi forme. Prin urmare, relaţiile Ţării Moldovei cu Imperiul Habsburgic în cea de a doua jumătate a sec. al XVI-lea ocupă un loc important în explicarea proceselor produse în acest spaţiu [1].

Ţara Moldovei a fost implicată în toate acestea cu sau fără voia ei. Noile realităţi încep să se manifeste acum, iar urmările noii conjuncturi le vom remarca în secolele viitoare. Primele decenii ale secolului al XVI-lea şi cele următoare stabilesc principalele direcţii în materie de relaţii politice internaţionale la nivel european:

- Rivalitatea habsburgico-franceză pentru moştenirea unor teritorii în Occident.
- Rivalitatea habsburgico-otomană pentru Ungaria, care a dispărut şi spaţiul balcanic.
- Transilvania, parte autonomă a Regatului Ungariei a devinit o entitate separată cu importante valenţe politice în disputa dintre Imperiul Habsburgic şi Imperiul Otoman.

– Ascensiunea spectaculoasă a Imperiului Habsburgic şi a Casei de Habsburg pe continentul european prin coligaţii matrimoniale şi războaie.
– Stabilirea primului echilibru european printr-o nouă definiţie a interesului de stat: Alianţa franco-otomană faţă planurile expansioniste ale Imperiului Habsburgic, care va marca pentru câteva secole înainte rivalitatea otomano-habsburgică, precum şi cea franco-habsburgică.

Ţara Moldovei mai era în a doua jumătate a sec. al XVI-lea subiect în relaţiile politice internaţionale, dar tocmai vecinătatea marilor puteri a individualizat-o şi i-a păstrat identitatea. Chiar şi aşa, atunci când a putut ea şi-a afirmat cu putere dorinţele, şi-a găsit locul în contextul pretenţiilor marilor puteri şi a făcut faţă provocărilor timpului. Este răstimpul când Europa definitiv renunţă la izolaţionism şi se constituie conceptul de echilibru european.

Segmentul cronologic aflat în atenţia noastră se încadrează între cele două momente distincte din istoria Moldovei. Prima limită cronologică se referă la căderea neamului Rareşizilor în 1552, când habsburgii au înscenat şi susţinut complotul împotriva lui Ştefan Rareş, cel care lupta cu succes împotriva lor în Transilvania. Limita cronologică de sus se referă la destituirea lui Aron Tiranul, numirea de către principele Transilvaniei a lui Ştefan Răzvan domn (de fapt, locţiitor al său) în Moldova, acţiunea poloneză şi înscăunarea lui Ieremia Movilă domn cu ajutor polonez.

La începutul anilor 50 ai secolului al XVI-lea, mai multe evenimente se petrec în spaţiul central şi sud-est european. În 1551, în Transilvania a fost instaurată stăpânirea habsburgică. Până atunci lupta pentru tronul Transilvaniei s-a dus între Ioan Sigismund Zapolya, tutelat de mama sa, Isabela şi Ferdinand de Habsburg. În acel an, Ioan Sigismund îi cedează lui Ferdinand de Habsburg Transilvania în schimbul unor domenii Oppeln şi Ratibor. Toma Nadasady şi generalul Ioan Castaldo au fost desemnaţi comisari imperiali pentru Transilvania. Această înţelegere nu a fost pe placul turcilor, care în octombrie 1551, au organizat o campanie militară condusă de sangeacbeii de Seghedin şi Semendria la care au participat şi oştile Moldovei şi Ţării Româneşti. Turcii nu puteau accepta ca Transilvania să treacă în stăpânirea habsburgilor. Guvernatorul Transilvaniei, George Martinuzzi (1541-1551) iniţial a rezistat, iar mai apoi a început tratativele cu otomanii. În scurt timp însă a fost omorât din porunca lui Castaldo. Următoarea ţintă a lui Castaldo a fost domnul Moldovei – Ştefan Rareş care a fost omorât la 1 septembrie 1552. La acel moment, în Moldova se crease o partidă boierească prohabsburgică în frunte cu Joldea, care trebuia să ajungă domn, dar acesta aşa şi nu a ajuns la putere. Probabil, în acelaşi context, dar cu detalii puţin cunoscute, în Polonia s-a organizat o campanie cu scopul de a-l instala în scaun pe acel Petru stolnicul, adversar desigur al Rareşizilor, dar şi al lui Joldea [2]. În bătălia de la Şipote, din septembrie 1652, armata poloneză susţinătoare al viitorului domn Alexandru Lăpuşneanu a obţinut victoria, Joldea a fost crestat la nas, pentru a nu mau putea ocupa tronul domnesc niciodată, şi trimis la mănăstire [3].

Acestea au fost condiţiile în care Alexandru Lăpuşneanu a ajuns în scaun, nu înainte însă de a presta un omagiu de vasalitate, asemănător cu cel al domnilor români,

începând cu Petru Muşatinul, din 1387. Ultimul omagiu de vasalitate prestat de vreun domn moldovean a fost acel din 1485 la Colomeea, când Ştefan cel Mare, sperând în ajutor polonez pentru recuperarea Chiliei şi Cetăţii Albe, s-a închinat regelui polonez. Sfârşitul domniei celui mai important domn moldovean, precum şi domniile lui Bogdan al III-lea, Ştefăniţă şi mai ales Petru Rareş s-au desfăşurat sub semnul confruntărilor militare pentru Pocuţia. De partea cealaltă, tradiţional, între Regatul Poloniei şi Imperiul Otoman erau nişte relaţii de bună vecinătate şi, am putea spune, chiar de colaborare pe anumite segmente, mai ales acele de comerţ. Aceste elemente sunt foarte importante pentru reliefarea situaţiei care s-a creat în jurul Ţării Moldovei în 1552. Pe de o parte, exista o confruntare între habsburgi şi otomani, care avea ca principal punct de referinţă disputa pentru Transilvania. Posibilitatea ca Moldova să reintre în sfera de influenţă poloneză după mai multe decenii putea fi agreată de otomani, cu o singură condiţie – ca această ţară să nu fie de partea austriecilor. Iată de ce credem că, de la bun început şi până la urmă, întreaga operaţiune cu instalarea lui Alexandru Lăpuşneanu în scaun a fost un fel de lovitură preventivă administrată de otomani, împreună cu polonezii pentru a preveni trecerea Moldovei în tabăra habsburgică. Totodată, ceea ce s-a întâmplat cu Ştefan Rareş dă de înţeles că la acea oră în Moldova era o tabără care susţinea o colaborare strânsă cu Imperiul Habsburgic. În fruntea susţinătorilor habsburgilor se numărau hatmanul şi portarul Sucevei Ioan Sturdza şi a vornicul Gavriil Movilă [4]. Ion Sturza a ocupat funcţii importante pentru prima dată în timpul domniei lui Ştefan Lăcustă, adus în scaun de Soliman Magnificul. Este întâlnit în documente ca mare postelnic între 7 martie şi 30 noiembrie 1540. Spre sfârşitul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareş a ocupat funcţia de pârcălab de Hotin, continuând să exercite această dregătorie şi în timpul fiului acestuia Iliaş Rareş, între 17 septembrie 1545 şi 5 mai 1548. În dregătoria de mare hatman şi portar al Sucevei este întâlnit între 12 martie 1550 şi 14 mai 1552. Pentru poziţia sa prohabsburgică şi susţinătoare a lui Joldea, după bătălia de la Şipote, câştigată de Alexandru Lăpuşneanu, nu a mai ocupat funcţii în timpul domniei acestuia. Totuşi, de la el se trage familia Sturza din secolul al XVII-lea care va ocupa funcţii importante în stat [5]. În genealogiile fanteziste de mai târziu, Sturzeştii afirmau că se trag din familia nobilă transilvăneană Thurzo. În acest context, apare întrebarea dacă nu cumva această memorie de familie se trage şi din simpatiile pe care Sturzeştii de la mijlocul secolului al XVI-lea le aveau faţă de habsburgi şi de susţinerea liniei politice a acestora.

Prin urmare, atitudinea habsburgilor faţă de Alexandru Lăpuşneanu de la bun început a fost una combativă. De partea cealaltă, însuşi domnul moldovean a înţeles că în problema relaţiilor otomano-habsburgice trebuia să ocupe o linie politică în care propriul interes şi interesul ţării pe care o guverna trebuiau să primeze. În acele condiţii avea să se schimbe şi politica domnului moldovean faţă de Regatul Polonez, indiferent că anume cu sprijinul polonezilor el a reuşit să urce pe tron. Situaţia lui Alexandru Lăpuşneanu era cu atât mai delicată cu cât, el urcase pe tron în condiţiile în care habsburgii au ocupat Transilvania [6]. Otomanii nu puteau să cadă de acord cu această situaţie şi au utilizat un procedeu care de aici încolo avea să fie din ce în ce

mai des folosit pentru a menține influența sa la nord de Dunăre. Atunci când domnul uneia dintre țările de la nord de Dunăre se răzvrătea, sau fie că era vorba chiar de principele Transilvaniei, turcii îi trimiteau pe ceilalți doi, alături de un demnitar de la graniță turcă să-l pedepsească pe răzvrătit. Astfel s-a înrăutățit situația domnilor din Moldova sau Țara Românească, iar stabilitatea domniei a avut de suferit, aşa cum oricine putea fi acuzat de sultanul turc de necredință. Lucrurile erau şi mai delicate cu cât domnii Moldovei, Țării Româneşti şi principii transilvăneni trebuiau să poarte o corespondență diplomatică cu suveranii creştini. Această corespondență avea un anumit protocol diplomatic din care nu lipseau formulele de politețe pentru care ei puteau fără prea mari dificultăți să fie acuzați de necredință şi maziliți de către sultanul turc. Prin urmare, suveranii de aici trebuiau să dea dovadă de mari abilități ca să se mențină atât în bune relații cu puterile creştine, cât şi să câştige bunăvoința sultanului ca să-şi asigure trăinicia domniei.

În anii 1553-1554, oştile moldoveneşti vor participa la campania din Țara Românească în care vor contribui la înlăturarea domnilor considerați a fi partizani ai habsburgilor [7]. Fireşte că în acea conjunctură, pe de o parte, domnul Moldovei nu putea adopta o altă strategie şi nu putea să-i refuze pe turci şi să nu participe la aceste campanii. De altfel, nu era nici prima dată când domnii Moldovei dădeau curs acestor insistențe. În 1529, când izbucnise conflictul habsburgico-otoman pentru Transilvania, la Feldioara, armata moldovenească condusă de vornicul Grozav a învins-o pe cea a lui Ferdinand de Habsburg [8]. După detronarea lui Petru Rareş în 1538, când a văzut că întâmpină probleme în aceeaşi Transilvanie, Soliman Magnificul sultanul turc l-a repus pe fostul domn al Moldovei în scaun cu porunca expresă ca să lupte împotriva habsburgilor. Poate nu întâmplător anume când Iliaş Rareş a părăsit tronul, trecând la islam, iar Ştefan Rareş a devenit noul domn al Moldovei, adică în perioada unei lipse a autorității forte a domnului Moldovei în regiune, habsburgii au şi pus mâna pe Transilvania [9].

Este important şi stabilirea rolului pe care domnii Moldovei l-au jucat în acea conjunctură politică. Evident că ei îndeplineau voința sultanului Soliman Magnificul în perioada de maximă înflorire a Imperiului Otoman, dar tot aşa este adevărat că ei îşi urmăreau în Transilvania propriile interese. Aşa de exemplu în mai 1529, Petru Rareş încheia un acord cu Jan Zapolya, tatăl lui Jan Sigismund, prin care principele Transilvaniei promitea să-i dea în stăpânire domnului Moldovei: Bistrița, Rodna, Unguraşul, Ciceul şi Cetatea de Baltă, cu domeniile alăturate [10]. Cele două din urmă aveau şi un anumit simbol, deoarece au fost feudele primite de la Matia Corvinul de către Ştefan cel Mare. Aşa şi Alexandru Lăpuşneanu, câteva decenii mai târziu, va cere şi va obține dreptul pentru Ciceu şi Cetatea de Baltă. Prin urmare, ar fi greşit să credem că domnul Moldovei doar îndeplinea orbeşte poruncile Porții, fără să primească nimic în schimb.

Cât de importantă era Țara Moldovei în ecuația politică central europeană în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu o dovedeşte şi intenția habsburgilor să scape de un domn atât de periculos. Ca dovadă serveşte complotul boieresc care îl avea în

frunte pe un Lupu păhărnicel, care s-a derulat probabil în toamna anului 1555. După cum reiese din evenimentele derulate, din rândul boierimii localnice s-a găsit acest Lupu paharnic. Era fiu al Odochiei şi al lui Dumitru Huhulea şi nepot al lui Toader Bubuiog, ilustru dregător din timpul domniei lui Petru Rareş. După mamă se trăgea din marele logofăt Ioan Tăutul, iar după tată se înrudea cu familia lui Ştefan cel Mare. Anvergura conflictului era aşadar destul de mare, iar printre cei pedepsiți s-au numărat, la rândul lor, rudele acestui Lupu paharnic: Veisa, Medelean de la Covurlui, Ion Nădăbaico „cel dintâi dintre sfetnicii lui Lăpuşneanu", hatmanul Dan şi comisul Plaxa, care au fost înlăturați din Sfatul Domnesc în această perioadă [11].

Aici s-a pus problema pentru Alexandru Lăpuşneanu în parametrii „a fi sau a nu fi". Nu se putea lua o poziție neutră, trebuia să fie de o parte sau de alta a baricadei. Alexandru Lăpuşneanu a ales interesul personal şi interesul propriei țări. Atunci când s-a pus problema unei noi intervenții otomane în Transilvania în 1556, domnul Moldovei nu a ezitat, s-a alăturat armatei antihabsburgice şi a obținut asemenea predecesorilor săi succese în Transilvania. În 1556, unul dintre cei mai mari suverani pe care i-a avut Europa acelor vremuri, Carol Quintul, a abdicat, împărțind stăpânirile sale întinse între fiul său, Filip al II-lea şi Ferdinand I. După cum se pare, anume acest gest al împăratului a servit ca punct de plecare pentru hotărârea Dietei Transilvaniei de a-l rechema pe Ioan Sigismund şi mama acestuia Isabela Zapolya în scaunul Transilvaniei. Vornicii Socol din Țara Românească şi Moțoc din Țara Moldovei au pătruns în Transilvania i-au alungat pe imperiali şi i-au restabilit pe cei doi în scaunul țării. A urmat demersul firesc de altfel prin care Alexandru Lăpuşneanu în dreptul lui de urmaş al domnilor de dinainte de el de retrocedare a Ciceului şi Cetății de Baltă. După mai multe tergiversări, în 1558, a mai urmat o campanie a lui Alexandru Lăpuşneanu în Transilvania, iar în urma acesteia Ciceul şi Cetatea de Baltă i-au revenit de drept.

Aceste exemple sunt elocvente pentru a demonstra locul şi rolul pe care Moldova îl mai juca în timpul domniei lui Alexandru Lăpuşneanu pe arena politică centrală şi sud-est europeană. Aplicând principiile unei diplomații moderne, domnul Moldovei îşi urmărea propriile interese şi a trebuit să aleagă acea parte a baricadei care, în primul rând, i-ar fi oferit trăinicie tronului său, iar în al doilea rând, i-ar fi oferit cât mai multe beneficii. Prin aceste exemple, Alexandru Lăpuşneanu rămâne unul dintre domnii importanți din istoria Țării Moldovei, pentru care interesul politic a primat în fața unor ideologii care erau de domeniul trecutului. A ştiut să oscileze în situații destul de complicate şi să obțină profitul maxim atunci şi acolo când a fost posibil. Totuşi, aceleaşi interese străine, instabilități politice, precum şi moravuri orientale au stat la baza căderii sale din scaun în 1561 [12]. Avea să fie urmat în scaun de Iacob Heraclide Despot, susținut de polonezul Albert Laski. Totuşi nici el nu avea să se țină în scaun, iar după câteva alte schimbări de domnie, pe tronul Moldovei avea să revină Alexandru Lăpuşneanu. Referindu-ne la bilanțul acestei prime domnii, privit şi prin prisma relațiilor moldo-habsburgice, rămâne însă fără îndoială unul pozitiv.

Referințe:

1. CONSTANTINOV, Valentin. Între sceptrul puterilor creştine şi semiluna otomană. Țara Moldovei la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. În: *Destin românesc*, 2019, XIV, pp.14-28.
2. Despre atitudinea polonezilor în cadrul acestor dispute vezi: KOZIEŁ, Patryk. Wyprawa polska z 1552 roku jako próba odbudowy wpływów politycznych w Mołdawii. În: *Dialog Intercultural Polono-Moldovenesc*. Culegere de studii. Vol. IV, nr.3. Materialele Congresului ştiinţific internaţional Moldo-Polono-Român: Educaţie – Politici – Societate, Chişinău-Cracovia, 14 -15 mai 2021, coord. Valentin CONSTANTINOV, pp.171-188.
3. Despre domnia lui Alexandru Lăpuşneanu, vezi: PUNGĂ, Gh. *Ţara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu*. Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 1994.
4. *Cronica lui Eftimie.* În: *Cronicile slavo-române din sec. al XV-XVI*, publicate de Ion BOGDAN, ediţie revăzută de Petre P. PANAITESCU. Bucureşti: Editura Academiei, 1959, p. 123; URECHE, Grigore. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Chişinău: Hyperion, 1990, p.86.
5. STOICESCU, N. *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova sec. XIV-XVII*. Bucureşti: Editura enciclopedică română, 1971, p.328.
6. FELEZEU, Călin. Cadrul politic internaţional 1641-1699. În: *Istoria Transilvaniei*. Ioan Aurel POP, Thomas NAGLER, Magyari ANDRAS (coordonatori). Cluj.Napoca, 2005, pp.13-51.
7. BEJENARU, N. C. *Politica externă a lui Alexandru Lăpuşneanu*. Iaşi, 1935, pp.41-49; IORGA, N. *Istoria armatei româneşti*. Bucureşti: Editura militară, 1970, pp.161-162.
8. Despre acest dregător din timpul domniei lui Petru Rareş vezi: SZÉKELY, Maria Magdalena. *Sfetnicii lui Petru Rareş*. Iaşi: Ed. Universităţii „Al. I. Cuza”, 2002, pp.124-128.
9. CONSTANTINOV, Valentin *Între sceptrul puterilor creştine şi semiluna otomană. Ţara Moldovei la mijlocul şi în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, pp.14-16.
10. *Istoria Românilor*. Vol. IV. Bucureşti: Editura enciclopedică, 2001, p.433.
11. Despre relaţiile lui Alexandru Lăpuşneanu cu marea boierime vezi: PUNGĂ, Gh. *Ţara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu*, pp.98-129.
12. PUNGĂ, Gh. *Ţara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu*, p.262.